

**המגמה להוראת השפות - הכשרת חוקרים ואנשי חינוך לעיצוב מדיניות
לשונית חינוכית**

הכינוס העשרים ושבעה של החוג הישראלי לבלשנות ע"ש חיים רוזן

הכינוס יתקיים באולם 432 בקומה הרביעית של בניין שרת

ביום ב' ג' אדר א' תשע"א 7.2.2011

ועדת הכינוס

פרופ' דורית רביד

ד"ר צילה שלום

רונית לוי

תכנית הכינוס ה-27 של החוג הישראלי לבלשנות

יום ב' ג' אדר א' תשע"א 7.2.2011 באולם 432, קומה ד', בבניין שרת, אוניברסיטת תל אביב

קפה ומאפה		8.30-9.00
ברכות		9.00-9.15
מושב ראשון		
חיים רוזן והפריודה (המחזורת)	עוזי אורנן	9.15-9.45
עיון בתרומת הכלים הבלשניים בבחירת שמות פרטיים בזמר העברי	מיכל שקט ומיכל אפרת	9.45-10.15
בלשנות קוגניטיבית - מאין ולאן?	תמר סוברן	10.15-10.45
קווים לדמותו של המילון המנטלי של דוברי עברית: היבטים תיאורטיים ומחקריים	בתיה סרוסי	10.45-11.15
הפסקת קפה ומאפה		11.15-11.30
הרצאה מוזמנת		
Persistent spelling errors shed light on how the human mind works during writing	Dominiek Sandra Linguistics Department University of Antwerp, Belgium	11.30-12.15
מושב שני		
המבע נכון: מפועל לסמן שיח	כרמית מילר	12.15-12.45
תנאי בנייה ושחזור של מבעים מקוצרים בעברית המדוברת	אסתר בורוכובסקי בר אבא	12.45-13.15
ערך בסיסי לעומת ערך גזור לשאלת הכיוונית בתצורת פעלים בעברית ובערבית פלסטינית	ליאור לקס	13.15-13.45
business meeting + הפסקה לארוחת צהריים קלה		13.45-14.30
הרטוריקה של המאמר המדעי הלשון וקהיליית השיח	סימפוזיון לכבוד ספרה של זהר לבנת	14.30-15.00
מושב שלישי		
סימון בולטות נמוכה	שיר גבעוני, רחל גיורא ודפנה ברגרבסט	15.00-15.30
Different time-course for grammatical and conceptual processes involved in resolving number agreement	חמוטל קריינר	15.30-16.00
An investigation of the neural correlates of forming novel semantic relations	נירה משעל	16.00-16.30
הפסקת קפה ומאפה		16.30-17.00
הרצאה מוזמנת		
רכישה והבעה של הטמפוראליות בעברית הישראלית	רות ברמן	17.00-17.30
מושב רביעי		
טטרלמת הצירופים הזחים במשנה ובתוספתא	מירב טובול כהנא	17.30-18.00
השימוש בכינוי הדטיבי הקו-אגנטי במשנה ובתוספתא	רבקה שמש	18.00-18.30

חברת התקצירים

Persistent spelling errors shed light on how the human mind works during writing

Dominiek Sandra, University of Antwerp, Belgium

Over the past ten years we have studied a highly persistent error type in spelling that flies in the face of common sense. These errors are made on Dutch regularly inflected verb forms with a morphographic spelling, even by experienced writers. Dutch is an inflectionally poor language. As the spelling rules are quite simple and of the concatenative type, the question arises why so many people keep making mistakes. Part of the answer is that the verb forms are homophonic, causing confusion for spellers. Crucially, however, this confusion is not 'solved' randomly but involves the operation of two memory systems. In experiments under time pressure we discovered (1) that the higher-frequency homophone causes intrusions when the lower-frequency form is correct more often than vice versa (suggesting storage of predictable forms in the mental lexicon) and (2) that this phenomenon is more outspoken when words intervene between subject and verb form (impact working-memory). This effect of homophone dominance occurs for different verb types, different grammatical functions, and cannot be reduced to a recency effect. It also occurs at the sublexical level, where letter strings including verb endings cause more intrusions when the lower-frequency homophone is correct. Recently we found that the same effect occurs in reading: readers more often miss a homophonic error when it is the higher-frequency form. Hence, writers risk to become victim of homophone dominance twice: once during spelling and once during (re)reading.

References

- Sandra, D., Frisson, S., & Daems, Fr. (1999). Why simple verb forms can be so difficult to spell: the influence of homophone frequency and distance in Dutch. *Brain and Language*, 68, 277-283.
- Frisson, S. & Sandra, D. (2002). Homophonic forms of regularly inflected verbs have their own orthographic representations: a developmental perspective on spelling errors. *Brain and Language*, 81, 545-554.
- Sandra, D & Fayol, M. (2003). *Spelling errors with a view on the mental lexicon: frequency and proximity effects in misspelling homophonous regular verb forms in Dutch and French*. (pp. 485-514) In: H. Baayen & R. Schreuder (Eds.), *Trends in linguistics: morphological structure in language*. The Hague, De Gruyter.
- Sandra, D. & Van Abbenyen, L. (2009). Frequency and analogical effects in the spelling of full-form and sublexical homophonous patterns by 12 year-old children. *The Mental lexicon*, 4, 239-274.
- Sandra, D. (2010). Homophone dominance at the whole-word and sub-word levels: spelling errors suggest full-form storage of regularly inflected verb forms. *Language and Speech*, 53, 405-444.
- Sandra, D. & Van Abbenyen, L. (submitted). Falling twice in the same trap: the homophone dominance effect in reading.

רכישה והבעה של הטמפוראליות בעברית הישראלית

רות ברמן, אוניברסיטת תל אביב

בהרצאה יידונו דרכי הרכישה וההבעה של הטמפוראליות בלשונם של ילדים בגיל הרך בסיפורים שהופקו בע"פ ובכתב ובשיח הרצוף לאורך ההתבגרות, על סמך מחקרים שנערכו בעברית הישראלית -- שפה שלה מערכת דקדוקית דלה בתחום הטמפוראליות. לפועל העברי מערך עשיר ומגוון של נטיות דקדוקיות לציון התאם בקטגוריות מין, מספר וגוף לצד מערכת עשירה של מורפולוגיה גיזרנית לציון יחסי פועל-ארגומנט. ואולם יש בעברית בת זמננו כמה וכמה אמצעים לציון דקדוקי-מורפולוגי של קטגוריות האספקט, דוגמת ציון הפרפקטיבי לעומת האמפרפקטיבי או המודוס בהבעת קטגוריות של תנאי כבשפות אירופיות רבות. בהרצאה יידונו ההשלכות של מצב עניינים זה ביחס להתפתחות הידע הלשוני והבעתו בסוגי שיח שונים בילדות ובבגרות. לשם כך יוצגו הקטגוריות הדקדוקיות הקיימות בשפה במישור הטמפוראלי (שם הפועל, הציווי, הבינון, עבר ועתיד) כרב-תכליתיות במהותן. ברכישת השפה המוקדמת נעזרים הילדים באסטרטגיה עברית ייחודית בהסתמך על בסיסים "גזומים", ואילו בהמשך הם מרבים בשימוש בצורות יחסית ניטראליות של שם הפועל והבינוני – כשלב ביניים לפני רכישת מערך מלא של הבחנות מורפולוגיות, תחילה במערכת הנטיות ובהמשך במערכת הגזירה באמצעות בנייני הפועל. בסיפורים בעל-פה מתקדמים הילדים מהישענות בלעדית על שימוש בזמן עבר ליכולת לעבור מן העבר להווה לשם הבעה אופציונאלית של הבחנות חזית ורקע בנרטיב. במשלים ששוחזרו בכתב, ילדים בגיל בית ספר נעזרים במגוון של אמצעים אפשריים, לרבות שינויים בבנייני הפועל ושימוש מוגבר בפעלים סטטיביים על מנת להבדיל את הרקע לסיפור מאירועיו. בהמשך, בהתפתחות המאוחרת של השפה, נמצא מעבר מהיצמדות לסוג אחד של ביטוי טמפוראלי בהתאם לסוגה נתונה (למשל, זמן עבר בסיפור זמן הווה בעיון). בהפקת שיח בוגר נמצא אפוא מעברים בין הזמנים לשם הגיוון וההעשרה הדיסקורסיביים – כך שבסיפורים מרבים בהכללות על-זמניות, ואילו בחיבורים עיוניים שותלים גם אפיזודות נרטיביות. משמעות ממצאים אלו נבדקת מנקודת המבט של שלושה גורמים משולבים: הטיפולוגיה של העברית כשפת היעד, התפתחות הידע הלשוני לאורך החיים והשפעתם של סוגת השיח וההקשר התקשורתי על דרכי הבעה הלשונית.

סימפוזיון

הרטוריקה של המאמר המדעי: הלשון וקהיליית השיח

זהר לבנת, אורה שורצולד, אוניברסיטת בר אילן

ודורית רביד, אוניברסיטת תל אביב

הספר שלכבודו נערך הסימפוזיון מציג את השיח של המאמר המדעי לא כטקסט היצגי, מונולוגי, נייטרלי ואובייקטיבי, אלא כשיח ארגומנטטיבי ורב-קולי, שיש בו ביטוי לדובר, לקורא ולקהיליית השיח שבתוכה יש לו תפקיד. חלקו הראשון של הספר מציג את המאמר המדעי כטקסט שכנועי שתכליתו להביא לכך שהטענות החדשות יתקבלו ויצטרפו אל מאגר הידע המשותף של הקהילה הדיסציפלינרית. חלקו השני עוסק בשאלת ה"דיאלוגיות" של הטקסט המדעי ונדונים בו רכיבים טקסטואליים שונים המשקפים את ההיבט הזה. החלק השלישי מעלה את שאלת נוכחותו של הדובר בטקסט המדעי על רקע מושג ה"אובייקטיביות" כערך במדע. מוצגים הרכיבים הלשוניים המעצבים "רטוריקה של אובייקטיביות", המצמצמת את נוכחות החוקר בטקסט, ומן הצד השני נדונות הדרכים שבהן מנכיחה הלשון את החוקר בטקסט.

במרכזו של הסימפוזיון הנוכחי יעמוד חלקו הרביעי של הספר. בחלק זה נדונות דרכי הבעת הספק והזהירות תחת המסגרת הקונספטואלית של המודאליות ותוך השוואה למונחים רלוונטיים ממסגרות אחרות, וכן מוצגות דרכי הביטוי הלקסיקליות של הבעת הספק שנמצאו בקורפוס של המאמר המדעי. נתאר את תפקידיהם הארגומנטטיביים של ביטויי הספק על רקע המטרות השכנועיות של המאמר המדעי.

לבנת, ז. תשע"א. **הרטוריקה של המאמר המדעי: הלשון וקהיליית השיח**. רמת גן: בר אילן.

חיים רוזן והפריודה (המחזורת)

עוזי אורנן, אוניברסיטת חיפה

חיים רוזן יצר את המושג "עברית ישראלית", וטבע את הביטוי הזה כשם לעברית אשר בפיו. הוא הצביע על תופעות לשון המצויות בימינו ולא היו מצויות לפני קום העברית הישראלית. בהרצאה זו יוצגו תחילה כמה מן התופעות המצויות בלשוננו שראוי להצביע עליהן היום כעל שינויים בתפיסה התיאורטית של מבנה דקדוקי שגררו שינויים בשימוש הלשון.

אולם עיקרה של ההרצאה יהיה בחינת טענתו של רוזן שהשימוש בפריודה בעברית הישראלית מנוגד לעברית המקראית, מכיוון שסגנונה האופייני של העברית המקראית הוא לא שעבדני (פריודי) אלא שזרני: באים בה משפטים פשוטים המחוברים זה לזה ללא שעבוד. רוזן קובע (וחיזק אותו רון כוזר) שהשימוש בסגנון השעבדני הוא למעשה חידוש של העברית הישראלית. יתר על כן, בהתאם להשקפותיו של הומבולדט, לדברי רוזן התפתחות הסגנון השעבדני של העברית הישראלית היא "הליכה בתלם התפתחות כלל-אנושית, המחויבת מכוח מציאות התקדמותו הרוחנית של המין האנושי". נסקור בהרצאה את הטענה הזאת, נבדוק את מקורה בכתבי פילוסופים ובלשנים אירופיים, נצטט תשובות שונות שהשמיעו סופרים עבריים על טענה זו לפני שרוזן פרסם את דבריו אלה, ונעיין במקורות עבריים לבדיקת הטענה.

עיון בתרומת הכלים הבלשניים בבחירת שמות פרטיים בזמר העברי*

מיכל שקט ומיכל אפרת, אוניברסיטת חיפה

שמות פרטיים, הם כידוע קבוצה בתוך קבוצת השמות (המכילה למשל גם שמות כלליים ושמות מספר). שלא כמו השמות הכלליים שמשמעם הוא קישור קבוע בין הרצף הפונטי לבין מושג, השמות הפרטיים הם חסרי משמעות וכל תפקידם הוא להורות-להצביע על אובייקט בעולם. למרות שמות פרטיים באשר הם נעדרים משמעות מושגית והרי כל תפקידם בגדר הצבעה, הרי דרכה של העברית להשתמש בשמות כלליים כמקור לשמות פרטיים דוחס אל השם הפרטי (הניתן ליילוד כמו גם זה הניתן בשיר) את אוצר המשמעויות המושגיות והנלוות של השם הכללי.

רוב השמות הפרטיים הנזכרים בפזמונים אינם מציינים דמויות אמיתיות. הפזמונאי חופשי אפוא בבחירת השמות. השם המסוים הנבחר והמשמש בכל פזמון ופזמון הוא פרי שיקולים לשוניים שונים: מקצב ומבנה הפזמון, משמעות השם, מקורו, צלילו וכד'. הרצאה זו מציגה באמצעות מספר דוגמות של שמות פרטיים את הכלים הבלשניים בבחירת השמות ותרומת השימוש לשירות הפזמונאי.

כל שם פרטי הוא תחדיש (אפרת תשס"ו). העיון הלשוני מראה, כי בבחירת שם מסוים בפזמון בולטת תכונת החד-פעמיות של הדחיסה כשזירה ייחודית חד פעמית של תוכן וצורה וההתקה אל נושא השם המסוים.

בבחירות מסוימות ניכר כי נעשים שיקולים פונטיים על מנת לספק חווייה אסתטית, כמו גם להעביר מסר תוכני-סמנטי. מקום נכבד בבחירת שמות יש למישור הפרגמטי. בהקשר זה יש לציין את היותו של הזמר העברי מרכיב מרכזי בהווייה הישראלית. שירי ארץ ישראל קשורים בצורה הדוקה לנושאים חברתיים (אלירם 2006). נראה כי קשר זה הינו גורם משפיע בבחירת שמות. כך לדוגמה בתקופתו של הזמר הבראשיתי (1882 - 1948) הושם דגש על ההיבט הקולקטיבי. בכך מוסברת למשל – באותה תקופה – הבחירה בשם "רחל", שהוא שמה של דמות היסטורית מרכזית מארבע האמהות. אזכורו של שם זה בפזמונים רבים של ראשית היישוב מעלה אסוציאציות תרבותיות-חברתיות של עם ומשרת בכך את האידיאולוגיה הקולקטיבית.

עוד עולה מדוגמות אלה כי בהינתן ששיר הוא ישות מילולית העושה שימוש (פואטי ורפרנציאלי, ראו יאקובסון, 1986) בלשון במילותיה, בדקדוקה ובבחירותיה, למרות שהליך הכתיבה של הפזמונאי הוא הליך של מוזה ואינטואיציה אלה מושתתים על בחירות והעדפות לשוניות. אלה מוסברות – כפי שאבקש להראות בהרצאה כלפי השמות הפרטיים – באמצעות הכלים הבלשניים.

מקורות

- אלירם ט., 2006, בוא, שיר עברי, שירי ארץ ישראל, היבטים מוזיקליים וחברתיים, חיפה: הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה.
- אפרת מ., תשס"ו, "שמות פרטיים כתחדישים פרי דחיסה והתקה" העברית ואחיותיה, ו-ז עמ' 55 – 72. יאקובסון ר., 1986, "בלשנות ופואטיקה" בתוך אבן זוהר א., טורי ג., (עורכים), "סמיוטיקה, בלשנות ופואטיקה", תל אביב הוצאת הקיבוץ המאוחד עמ' 138-165.
- רשף י., תשס"ד, "הזמר העברי בראשיתו: פרק בתולדות העברית החדשה", ירושלים: מוסד ביאליק, ירושלים.

* הרצאה זו מתבססת על עבודת תיזה "תרומת הכלים הבלשניים בבחירת שמות פרטיים בזמר העברי" שכתבה מיכל שקט בהנחיית פרופ' מיכל אפרת (ראו שקט, 2008).

בלשנות קוגניטיבית - מאין ולאן?

תמר סוברן, אוניברסיטת תל אביב

בהרצאתי אני מבקשת לבחון את המפנה הקוגניטיבי שהתחולל באמצע המאה העשרים ונמשך ומתחזק בימינו. אני אתחקה אחר השורשים הפילוסופיים העמוקים והרחוקים של המפנה הזה המגיעים עד אפלטון ואריסטו. כבר אצל אפלטון עלה רעיון ה **הסכמיות** שמאפיין את מילות השפה, וכן ירשנו ממנו את טכניקת ה**ניתוח המושגי**: חקירה והבהרה של מושגים כ'דידות', 'צדק', 'תכונה טובה' ועוד. אריסטו הצביע על הפוליסימיות הבסיסית של מושגים כגון **סיבה**, **אני**, **חומר** ועוד. הוא גם הבחין בחשיבות של **קטגוריות והגדרות** ככלי חשיבה ושפה הראויים למחקר. בתקופת ההשכלה באירופה הופנה הזרקור אל השכל האנושי, אל תפקדי ה**תבונה** ביצירת קטגוריות. הגדיל לעשות בכיוון זה עימנאל קנט בהדגשה על תפקיד התבונה בעיצוב הבנת העולם בעזרת הלשון. המאה העשרים הוגדרה כ"מאה של הלשון". חלו בה התפתחויות מואצות בתחום הקשר בין ה**לוגיקה** ללשון. מתמטיקאים ופילוסופים בולטים כפֶּרְגֶה, רֶאסל וגם הלוגיקן ופילוסוף הלשון ויטגנשטיין המוקדם הצביעו על התשתית הלוגית של משפטי השפה. במקביל פרח באירופה הזרם הסטרוקטורליסטי המזוהה עם דה סוסיר. הוגים בתחומי דעת שונים חיפשו מבנה מארגן, **סטרוקטורה**, בכל תחומי ההתנהגות האנושית. השפה שימשה לדה-סוסיר מודל מובהק לקיומה של תשתית סטרוקטוראלית כזאת. כל אלה פילסו את הדרך למפנה החומסקיאני של אמצע המאה העשרים: להדגשה על חשיבות חקר ה**רוח** וגם המוח (מנטליזם), לרעיון ה**דקדוק האוניברסלי** (UG), לתפיסת ה**תחביר כאלגוריתם** המשקף דרכי מחשבה, לרעיון ה**גנרטיביות**, לחקר המשווה של לשונות ולמחקרי התפתחות שפה. במקביל היטה ויטגנשטיין המאוחר את תשומת הלב המחקרית לכיוון היסוד ההסכמי **תלוי התרבות וההקשר** שבשפה. הוא טבע את המושגים **דמיון משפחתי**, **ומשחקי שפה**. על הרקע הזה פורחות תאוריות בלשניות גנרטיביות עכשוויות. אני אציג ארבע כיוונים: המודל **תלוי השימוש** (לאנאקר), ה**ארכיטקטורה המשולשת** (ג'קנדוף), תורת ה**מטפורה והתלות בגוף** (לייקף וג'ונסון) ו**סמנטיקת המסגרות והשדות** (פילמור, קיטאי, סוברן). בחלק האחרון של הרצאתי אציג ממצאים של מחקר סמנטי-קוגניטיבי שלי. אראה כיצד משתלבים ארבעת הכיוונים האלה במחקר השורש הפוליסימי רו"ח, שמגוון משמעויותיו משתרע בין "רווח בין השורות", "רווחי הון", "חדרים מרווחים", "רווחה כלכלית" ו"אנחת רווחה". חקירה דיאכרונית של התפתחות והסתעפות המשמעים בשורש הזה מאפשרת לצייר מפה של מגע בין תחומי דעת ומוקדי עניין תרבותיים וחברתיים בזמנים שונים. המחקר מצביע גם על דרכי הייצרות של מושגים חדשים מופשטים על בסיסה של ההתנסות המרחבית-חללית.

קווים לדמותו של המילון המנטלי של דוברי העברית:

היבטים תיאורטיים ומחקריים

בתיה סרוסי, אוניברסיטת תל-אביב ומכללת לוינסקי לחינוך

הרצאה זו מתארת תובנות ומסקנות שעלו מתוצאות מחקר תלת-שלבי שנועד לבדוק יחסי גומלין בין צורה לבין משמעות במילון המנטלי של דוברי עברית. בשלב הראשון של המחקר נאסף מאגר הנתונים הראשוני של כמה אלפי שמות גזורים מתוך מילונים, מתוך מטרה ליצור משפחות קטנות של שמות גזורים בדרגות שונות של קשר סמנטי ביניהם (למשל, מְחַבֵּרֶת, חוֹבֶרֶת, חֶבְרָה וְתַחְבּוּרָה מהשורש חב"ר). בשלב השני למחקר נקבעו דרגות מופרות (Familiarity), שכיחות (Frequency) ומוחשיות (Concreteness) לשמות הגזורים במאגר. בשלב השלישי והסופי של המחקר נערכו ניסויים, הן בכתב והן ניסויי הטרמה (priming) ממוחשבים על פריטים נבחרים מתוך המאגר. כ-1000 איש לקחו חלק במחקר זה על כל שלביו, הן כשופטים, הן כמדריגים והן כנבדקים. כרבע מתוכם, תלמידי כיתה ו', תלמידי כיתה י' וסטודנטים, השתתפו בניסויים הכתובים, ו-130 סטודנטים נוספים השתתפו בניסויים הממוחשבים.

ההרצאה המוצעת תתייחס למאפיינים ולהגדרות של המילון המנטלי (Aitchison, 2003) ותפרשם מחדש לאור תוצאות המחקר על כל שלביו. יידונו בהרחבה הנושאים הבאים: (1) הקווים המשותפים וההבדלים בין המילון המנטלי ובין מילונים כתובים קונבנציונליים; (2) אילו ערכים קיימים במילון המנטלי ומהם הגורמים המשפיעים על קיומם; (3) היחסים בין הלקסיקון ובין התחביר כפי שנתגלו במחקר זה; (4) ההשלכות של שלל הקשרים הסמנטיים-פרגמטיים שנמצאו במחקר זה על תיאוריות ומודלים סמנטיים-פרגמטיים. המשך הדברים ייחד לעמידה על מאפייני המילון המנטלי של דוברי עברית כפי שנתגלו במחקר זה, חלקם נצפו מראש וחלקם לא נצפו מראש. חשיבותו של השורש כערך מארגן של המילון המנטלי של דוברי עברית נצפתה מראש (Berman, 1987; Ravid, 2003), אולם ההשפעה העמוקה של שלמות השורש בכל שלבי התהליך הפסיכולינגוויסטי והאינטראקציות של השורש כמעט עם כל משתנה אחר לא נצפו מראש. השפעה מפתיעה נוספת הראו גורמים טיפולוגיים כמו סוג הגזירה או בנייני שמות הפעולה הסדירים על דירוגי המוכרות והשכיחות. השפעת הניקוד התקני שבו נוקדו הפריטים במחקר זה על הנבדקים לאורך כל שלבי המחקר, והתובנות שעלו בנוגע לקשיים של דוברי עברית בהתמודדות עם סימני ניקוד לא שכיחים יסכמו את ההרצאה.

מקורות

- Aitchison, J. (2003) *Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon*. Cornwall: Blackwell Publishing.
- Berman, R.A. (1987) Productivity in the lexicon: new-word formation in Modern Hebrew. *Folia Linguistica*, 2-4, 425-461.
- Ravid, D. (2003) A developmental perspective on root perception in Hebrew and Palestinian Arabic. In: J. Shimron (Ed.) *Language Processing and Acquisition in Languages of Semitic, Root-Based, Morphology* (pp. 293-319). Amsterdam: John Benjamins.

המבע נכון: מפועל לסמן שיח

כרמית מילר, אוניברסיטת חיפה

המבע נכון מהווה צורת בינוני של הפועל נכון. על-פי מילון אבן-שושן (1986), מבע זה מהווה שם תואר בשפה העברית. מחקרי מבוסס על 156 היקריות של המבע נכון שנמצאו בשיחות טבעיות וספונטניות המתומללות בקורפוס השיח העברי הדבור של אוניברסיטת חיפה (משלר, 2007). על אף סיווגו של אבן-שושן (1986), נמצא כי מבע זה מהווה שם תואר ב-5.5% בלבד מהיקריותיו בקורפוס, לדוגמה: לכי תדעי אם זה נכון המספר שאת נותנת לי. כמו כן, ב-1.5% מההיקריות מבע זה מהווה תואר פועל, לדוגמה: את בטוחה ש... את הבנת נכון את המודעה?. בכל ההיקריות הללו נכון מהווה חלק ממבע גדול יותר, והוא מופיע באמצע יחידת ההנגנה (Chafe, 1994) או בסופה. ברוב ההיקריות שנמצאו בקורפוס (75%) המבע נכון מהווה סמן שיח פרוטוטיפי, כלומר מבע המקיים את שני התנאים - הסמנטי והמבני - בהגדרת סמני השיח של Maschler (2009). מבחינה סמנטית, מבע זה אינו מאזכר דבר-מה בעולם החוץ-לשוני, אלא הוא מתפקד במישור האינטראקציה בין המשתתפים בשיח ("סמן שיח בין-אישי"). מבחינה מבנית, מבע זה מופיע בתחילת יחידת ההנגנה (בדרך-כלל ביחידת ההנגנה נפרדת) בנקודת חילוף דוברים, או בתור של אותו דובר מיד לאחר ההנגנה שאינה הנגנה ממשיכה (אלא אם כן הוא עוקב סמן שיח אחר). במקרים אלו נכון נאמר כמבע עצמאי ומשמש בעיקר להסכמה עם בן השיח ולעתים גם להבעת עצמאותו וסמכותו האפיסטמית של הדובר (Heritage, 2002; Heritage and Raymond, 2005), לדוגמה: 1. חנן: .. הוא ממש התמוגג מזה; 2. נדב: ... נכון.

ב-11% מההיקריות בקורפוס המבע נכון מהווה סמן שיח לא פרוטוטיפי, כלומר מבע המקיים את התנאי הסמנטי בלבד בהגדרת סמני השיח. במקרים אלו נכון מופיע ביחידת ההנגנה נפרדת לאחר ההנגנה ממשיכה, והוא משמש בעיקר להבעת חוסר ביטחון של הדובר בדבריו ולבקשת אישור מהנמען, לדוגמה: אין כזה דבר, נכון?. בשאר ההיקריות של נכון שנמצאו בקורפוס (7%) מבע זה מהווה צורת חג"מ (רוזן, 1967). צורה זו מופיעה בדרך-כלל בתחילת יחידת ההנגנה, והיא משמשת בעיקר לבקשת תגובה מהנמען לטענתו של הדובר ולהגברת מעורבותו בשיח, לדוגמה: נכון זה הזכיר את זה?. בהרצאתי אציג ואדגים את שימושי המבע נכון בשיח העברי היומיומי הדבור מבחינה מורפולוגית, תחבירית, פרגמטית ופרוזודית. על-סמך שימושים אלו ועל-סמך התייעוד של המבע מלשון המקרא (אבן-שושן, 1977), אציע מסלול גרמטיזציה (Hopper and Traugott, 2003) שהמבע נכון עבר בשפה העברית: פועל < שם תואר < צורת חג"מ < סמן שיח לא פרוטוטיפי < סמן שיח פרוטוטיפי.

מקורות

אבן-שושן, אברהם. 1986. המילון החדש. ירושלים: קריית ספר.
משלר, 2007. קורפוס השיח העברי הדבור של אוניברסיטת חיפה:

<http://hevro.haifa.ac.il/com/maschler/>

Chafe, Wallace. 1994. *Discourse, Consciousness, and Time*. Chicago: University of Chicago Press.

Maschler, Yael. 2009. *Metalanguage in Interaction: Hebrew Discourse Markers*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

תנאי בנייה ופענוח של מבעים מקוצרים בעברית המדוברת

אסתר בורוכובסקי בר אבא, אוניברסיטת תל אביב

תנאים מסוימים עומדים לרשותו של הדובר ומאפשרים לו להפיק מבעים מקוצרים ולהיות מובן. הנמען מצדו משתמש באותם תנאים כאמצעים לשחזור המבע השלם העומד ביסוד המבע המקוצר. קיצור המבע עשוי להתבסס על הקשרו של המבע בשיחה, הן הקשר מילולי והן הקשר נסיבתי; על מידע מוקדם של הדוברים, בין שמדובר בידע עולם משותף ובין שמדובר בידע אישי שהם חולקים; וכמו כן עשוי הקיצור להתבסס על הידע הלשוני של הדוברים, הן ידע לקסיקלי והן ידע דקדוקי. במקרים רבים מתבססים הקיצור והשחזור על יותר מגורם אחד בו זמנית.

להלן דוגמאות אחדות לתנאי הבנייה והשחזור:

1. ההקשר המילולי:

א: "מה היא לא רוצה"

ב: "[היא לא רוצה] את הנרות האלה על השולחן"

תשובתה של דוברת ב' לשאלתה של דוברת א' היא מבע מקוצר ממנו נשמטו חלקי המשפט הנמצאים בשאלה.

2. ההקשר הנסיבתי:

לעיתים ניתן ההקשר מתוך הנסיבות שבהן הופק המבע ולא ממילים מפורשות שהופיעו בשיחה. למשל, כאשר הדוברת אומרת: "[אני] לא יודעת כמה זה שימושי", השמטת כינוי הגוף "אני" מתאפשרת מתוך ההקשר הנסיבתי: קיומה של הדוברת בשיחה.

3. מידע מוקדם של הדוברים מסוג "ידע עולם"

למה [אתם] לא מדליקים [מזגן], מה קרה? "

הדוברת אינה מציינת "מזגן", שכן לפני כן היא אומרת: "חם פה, אתם יודעים?" וידוע לכול כי כאשר חם מדליקים מזגן.

4. ידע לשוני לקסיקלי:

ישנם ביטויים ממוסדים (לאו דווקא אידיומים) המשמשים בשפה המדוברת בצורתם המקוצרת כחלק מאוצר מילים שלה. השחזור במקרים אלה אינו דורש הקשר ואף לא ידע מוקדם, אלא הוא נעשה מתוך הידע הלקסיקלי של הנמען. לדוגמה, השאלה הרטורית "את קולטת [את זה]?" / "את קולטת [מה שאני מספרת לך]?".

5. ידע דקדוקי:

סוג נוסף של מבעים מקוצרים המוכנים מתוך עצמם ללא היזקקות להקשר או למידע מוקדם מתבסס על היכרותם של הדוברים עם הדקדוק של השפה אותה הם מדברים. כך למשל השמטת מילת היחס "...ב" במבע "[ב]שלוש וחצי כבר קמתי" מתאפשרת באמצעות כלל תחבירי שמתיר את השמטת מילת היחס "...ב" בביטויי זמן בתנאים מסוימים.

מקורות

- L. Barton, *Nonsentential Constituents, Pragmatics and Beyond*, Amsterdam-Philadelphia 1990
- D. Biber, S. Johansson, G. Leech, S. Conrad & E. Finegan, *Longman Grammar of Spoken and Written English*, Harlow 1999 *Studies in Language* 32 (2) (2008), pp. 265-278.
- P. Wilson, *Mind the Gap: Ellipsis and Stylistic Variation in Spoken and Written English*, Essex 2000E.
- אסתר בורוכובסקי בר-אבא, 'מבעים מקוצרים בעברית המדוברת', לשוננו, 70 (תשס"ח), עמ' 573-595.

ערך בסיסי לעומת ערך גזור: לשאלת הכיווניות בתצורת פעלים בעברית ובערבית פלסטינית

ליאור לקס, אוניברסיטת תל אביב

הרצאתי תעסוק בשאלת כיוון הגזירה בתצורת פעלים בעברית ובערבית פלסטינית ובקשר הצורני-תימטי בין הבניינים. כאשר פעלים קשורים זה לזה באופן שיטתי (למשל, קימט-התקמט), ההנחה הבסיסית היא שהם אינם מאוחסנים כשני ערכים בלתי תלויים בלקסיקון, וכי קיימים יחסי גזירה ביניהם (ראה Berman 1978, Bolozky 1978). אבחין בין שלושה היבטים שונים של מונח זה:

גזירה תימטית-סמנטית: שינוי תכונות סמנטיות של ערך כלשהו בלקסיקון ויצירה של ערך הקשור אליו מבחנת המשמעות (למשל, תצורת פועל סביל מפועל פעיל).

גזירה צורנית: יצירת מילה חדשה באמצעות החלה של תהליכים מורפולוגים שונים כגון הוספת מוספיות ושינוי תנועות.

יחסים הסטוריים: קיום של מילה בשפה לפני או אחרי מילה אחרת.

שני ההיבטים הראשונים של המונח גזירה נבדלים מהשלישי בכך שהם מהווים חלק מהידע הלשוני האינטואיטיבי של דוברי השפה, בעוד שהשלישי מהווה ידע על השפה הבוסס על תיעוד השפה.

בהרצאה זו אתמקד ביחסי גזירה תימטית בשני סוגים של פעלים, הנגזרים בתהליכים שונים: **פועלי גרימה:** פעלים אלה נגזרים באמצעות העלאה של הערכיות התחבירית של פעלים על ידי הוספה של תפקיד תמטי של פועל, למשל, רקד-הרקיד.

פעלי שינוי והתהוות (אינקוהטיביים): פעלים אלה נגזרים באמצעות הפחתה של ערכיות תחבירית, על ידי הפחתה של תפקיד תמטי של גורם, למשל, חשמל-התחשמל. ההבחנה בין סוגי הפעלים והטענה כי הם נגזרים בתהליכים שונים מבוססת על תכונותיהם התימטיות ללא קשר למימוש בצורני של יחסי הגזירה. טענה זו מבוססת על מחקרים העוסקים ביחסי גזירה בין פעלים בשפות שונות, כולל שפות בהן לגזירה אין כל מימוש צורני (ראה למשל Reinhart 2000). בבואנו לבחון את יחסי גזירה אלה בעברית ובערבית פלסטינית, נראה כי לרוב הגזירה התימטית והגזירה הצורנית עולות בקנה אחד. כך למשל, פועל הגרימה *החתים* גזור מהפועל *חתם*, והעובדה כי פועל הגרימה נוצר בבניין הפעיל מחזקת טענה זו, שכן הוא מקבל סימון מורפולוגי של פועל גזור. כך גם לגבי הפעלים *ציער* והצטער; *הצטער* נגזר מציער באמצעות הפחתת גורם והתצורה בהתפעל מורה על כיוון הגזירה. עם זאת, קיימים מקרים של סתירה בין הגזירה התימטית והגזירה צורנית. נבחן למשל, את זוגות הפעלים *חימם-התחמם*, והקפיא-קפא. מבחינה צורנית, נראה כי *התחמם* נגזר מ*חימם* ואילו הקפיא נגזר מקפא. מבחינה תימטית, לעומת זאת, היחסים בין שני זוגות הפעלים הם אותם יחסים; בשני הזוגות מדובר בפועל אחד יוצא הכולל תפקידים תמטיים של גורם ומושפע ובפועל שינוי והתהוות. אין בפועל הקפיא משום פועל גרימה יותר מהפועל *חימם*, למעט תצורתו בהפעיל. כיצד ניתן להסביר סתירה זו? מחקרי מבוסס על היחסים ההסטוריים בין זוגות פעלים. טענתי היא כי במקרים כגון הקפיא-קפא, הערך הגזור, דהיינו קפא נכנס קודם לשפה ואוכסן בלקסיקון כערך גזור, ללא ערך יוצא מקביל. רק בשלב מאוחר יותר, התווסף הערך הבסיסי וקיבל לבוש מורפולוגי. כיון שהערך הגזור נוצר בבניין פעל, הערך הבסיסי נוצר בבניין הפעיל, על בסיס השכיחות של היחסים בין הבניינים ומעמדם התחבירי-סמנטי (Ravid 2008).

מקורות

- Berman, Ruth A. 1978. *Modern Hebrew Structure*. University Publishing Projects, Tel-Aviv.
- Bolozky, Shmuel. 1978. Word formation strategies in MH verb system: Denominative Verbs. *Afroasiatic Linguistics* 5: 1-26.
- Ravid, D. 2008. *Parsimony and efficacy: The dual binyan system of Hebrew*. Paper presented at the 13th International Morphology Meeting 2008, Vienna.
- Reinhart, Tanya. 2000. The theta system: Syntactic realization of verbal concepts. *OTS Working Papers in Linguistics*, 00,01/TL.

סימון בולטות נמוכה

שיר גבעוני, רחל גיורא ודפנה ברגרבסט

אוניברסיטת תל-אביב, המכללה האקדמית ת"א-יפו

כיצד יכולים דוברים/ות לאתר משמעויות נוספות של צירופים ומילים? ההרצאה תציג תשובה אפשרית לשאלה באמצעות דיון בהשפעתם של קבוצת סמנים (כגון: באמת, במלוא מובן המילה, תרתי משמע, ליטרלי וכן סמן השלילה - לא) על משמעויות של מושגים אותם הם מאייכים. על בסיס ממצאים משני ניסויים ומבדיקת קורפוס אראה כי סמנים אלו גורמים לאקטיביציה של משמעויות פחות בולטות של המושגים המאויכים. כאשר נמענים נתקלים בסמנים אלו, תשומת ליבם מוסבת למשמעות נוספת, פחות בולטת של המושג המאויך, משמעות שאלמלא סימונה היתה אובדת בתהליך העיבוד הקוגניטיבי-לקסיקלי. כך לדוגמא:

1. במוניות בניו יורק, המונה באמת דופק. 3,000 נהגי מוניות בתפוח הגדול הפעילו את המונים באופן לא חוקי – והוננו נוסעים ב-8.3 מיליון דולר. (הארץ, 14.3.10)
2. שיחה שהתקיימה ב-23.11.10 (PC, י.מ.):

א: ירדתי 5 ק"ג

ב: שמת' לב.

א: אז למה לא אמרת שום דבר?

ב: לא רציתי להחמיא לך [הפסקה]

שלא תתפסי תחת, תרתי משמע.

בדוגמאות (1) ו-(2) הסמנים באמת ו-תרתי משמע מסבים את תשומת הלב למשמעויות נוספות, פחות בולטות, עבור המושגים "דופק" ו-"תופס(ת) תחת". בנוסף למשמעויות הבולטות "עובד/פועם" ו-"מתגאה בעצמו/ה", מתעוררות המשמעויות הפחות בולטות "מרמה" ו-"משמין". בעוד שהמשמעויות הבולטות נהנות מפרומיננטיות קוגניטיבית בשל גורמים כגון מוכרות, תדירות, קובנציונליות, או פרוטוטיפיות, ועל כן "זוכות" לאקטיביציה מיידית עם היחשפות לגירוי המילולי, הרי שהנגשתן של המשמעויות הפחות בולטות (הפחות מוכרות, פחות תדירות, או פחות פרוטוטיפיות), הינה פחות מהירה (The Graded Salience Hypothesis, Giora 1997, 2003) וכדי להחישן, יש לסמן.

בניסויים התבקשו הנבדקים לדרג משמעויות של פריטים אשר הופיעו עם וללא סמן, והוצגו ללא קונטקסט:

3. היא אמא / היא אמא במלוא מובן המילה

4. אני אוהבת את עמוס עוז / אני אוהבת את עמוס עוז, ליטרלי

ממצאי הניסויים מראים כי פריטים עם סמן קיבלו דירוג רחוק יותר מהמשמעויות הבולטות (M=3.29, SD=1.41) לעומת פריטים ללא-סמן (M=5.61, SD=.87),

$t(23)=9.20, p < 0.001$. ממצאי הניסויים, לרבות ממצאים מקורפוס טבעי, תומכים בהיפותזה המוצעת, לפיה הסמנים שנבדקו מסבים את תשומת הלב למשמעויות פחות בולטות.

מקורות

Giora, R. (1997). Understanding figurative and literal language: The graded salience hypothesis. *Cognitive Linguistics*, 7, 183-206.

Giora, R. (2003). *On our mind: Salience: context and figurative language*. New York: Oxford University Press.

Different time-course for grammatical and conceptual processes involved in resolving number agreement

Hamutal Kreiner (Ruppin Academic Center), Simon C. Garrod (University of Glasgow) and Patrick Sturt (University of Edinburgh)

A collective noun (CN) like “*family*” can be interpreted as notionally singular or plural. Studies of language production used such CNs to show that conceptual and grammatical factors are processed separately in number-agreement (Bock, Nicol, & Cutting, 1999; Bock, Eberhard, & Cutting, 2004). Eye-Movement studies have argued for similar dissociation in reading comprehension suggesting that the processing of subject-verb agreement is grammatically driven whereas the processing of anaphoric agreement is conceptually driven (Kreiner, Garrod & Sturt, 2006). However, conceptual factors must play some part in subject-verb agreement, since, at least in British English, both (1a) and (1b) with singular and plural CN as the subject of plural verbs are grammatical, while (3a) with the singular individual noun is ungrammatical. We suggest that these observations can be reconciled by assuming that grammatical and conceptual aspects of number agreement are computed in separate processes: early on-line computation of number agreement is indeed based on grammatical number, the while later integration processes, reflected in grammaticality judgements, are influenced by conceptual number.

36 speakers of British English were eye-tracked while reading for comprehension materials like (1-3) that manipulated number agreement and noun type (collective vs. individual). The first analysis compared sentences like (1-2) where number agreement was manipulated through the use of singular vs. plural CNs (“*family / families*”) as the subject of either plural verbs like “*wish*” or a past-tense (unmarked for number) verbs like “*wished*”. Regression-based first pass measures on the verb (regression-path; regressions-out) show a reliable interaction indicating a mismatch-cost on the plural verb (*wish*) and no cost for past tense verbs, but this interaction is eliminated in the second-pass measures. These findings clearly confirm that morpho-grammatical factors control the initial computation of subject-verb number agreement and suggest that they do not affect later processing. Arguably, however, subject-verb number agreement does not affect late processes and hence it is not reflected in second-pass measures. The second analysis tested this interpretation by comparing sentences like (1 & 3). The regression-based first pass measures on the verb show an across-the-board mismatch cost that is statistically identical for individual and collective nouns. In contrast, results for the second-pass measure reveal a reliable interaction with a mismatch cost only for individual nouns, and no mismatch cost for collectives. This later pattern clearly indicates that second pass measures are sensitive to subject-verb number-agreement but unlike the earlier measures they reflect conceptually driven number agreement and therefore

morphological violation of number agreement (family-wish) per se does not result in lasting difficulty.

The results support the claims of dissociation between the grammatical and conceptual processes involved in computing number agreement. The initial computation of subject-verb agreement is sensitive only to grammatical number, while conceptual information affects processing at a later stage. Competing models of number agreement will be discussed in view of these findings.

(1a/b) The family/families definitely and undeniably wish to avoid a court trial.

(2a/b) The family/families definitely and undeniably wished to avoid a court trial.

(3a/b) The widow/widows definitely and undeniably wish to avoid a court trial.

An investigation of the neural correlates of forming novel semantic relations

Nira Mashal, Bar Ilan University

The neural mechanisms underlying the processes of understanding novel and conventional metaphoric expressions remain unclear largely because the brain regions that support the formation of novel semantic relations are still unknown. In the present study, we show that understanding novel metaphoric and conventional metaphoric expressions relies on dissociable distinct brain mechanisms. This is not surprising given that the cognitive processes associated with comprehending novel and conventional metaphors are also distinct: understanding conventional metaphors requires meaning retrieval from the mental lexicon whereas understanding novel metaphors require the formation, activation and integration of distant semantic relations between the words.

A well established way to study the distinct cognitive processes specifically associated with one event of interest is to repeatedly present the same stimulus. The repeated exposure to a stimulus has been found to be associated with a reduced neural response, called *repetition suppression*, in some brain regions. However, recent findings have also shown that presenting the same stimulus again can also induce enhanced activation in other brain regions, associated with the effects of semantic priming, called *semantic enhancement*. The aim of the current study is to compare the neural correlates associated with the formation of novel semantic meanings with the neural activation patterns observed during meaning retrieval of repeated stimuli in order to investigate which brain regions show repetition suppression.

In an fMRI study, 11 subjects read novel and conventional two-word metaphoric expressions and decided whether the expression is meaningful or meaningless. Prior to the study, participants were presented with half of the conventional metaphors and half of the novel metaphoric expressions. Two main findings emerged from the current study. First, we found repetition enhancement (both novel and metaphoric expressions) in the precuneus, left middle temporal gyrus, and left middle frontal gyrus, indicating that these regions were associated with recognition of the previously presented items. More importantly, we found that repeated exposure to novel metaphoric expressions resulted in enhanced brain activation in right supramarginal gyrus (i.e., showing *semantic enhancement*) and, at the same time, this regions demonstrated reduced brain activation for repeatedly presented conventional metaphors. These findings suggest that the right supramarginal area is involved in the formation and the storage of novel semantic relations. This study is important to develop theoretical accounts of the formation of conceptual knowledge for both conventional and novel information.

טטרלמת הצירופים הזהים במשנה ובתוספתא

מירב (טובול) כהנא, אוניברסיטת בר אילן

טטרלמה (*τετράς, λήμμα*) היא תבנית הגיונית המורכבת מארבעה משפטים. כל משפט מורכב משתי תכונות (א, ב) והיפוכיהן: (א, ב), (א-ב), (א, ב-), (א-ב), (א, ב-). כך למשל הדוגמה הזו: "יש צריכין הכשר ואינן צריכים מחשבה; מחשבה והכשר; מחשבה ולא הכשר; לא הכשר ולא מחשבה" (עוקצין ג, א). במחקרים קודמים דנתי בטטרלמה ובטטרילמה (הכוללת שלושה משפטים) במשנה ובתוספתא, הצבעתי על הדגמים השונים הקיימים בכל מבנה, על הגורמים המשפיעים על סדר המשפטים שבדגם, על התכונות השונות של המבנים הללו ואף השווייתי בין המבנים במשנה ובתוספתא.

טטרלמה מסוג אחר, שלא הוקדש לה כלל עיון במחקר, היא זו שבה שתי התכונות ללא היפוכיהן יוצרות ארבעה צירופים, באופן שבשני משפטים תכונה אחת נשנית פעמיים: (א, א), (א, ב), (ב, א), (ב, ב), כך למשל הדוגמה הזו: "טהור שאכל את הטהור; וטהור שאכל את הטמא; וטמא שאכל את הטהור; וטמא שאכל את הטמא - כולם במיתה" (תוספתא, תרומות ו, ד). אני מכנה טטרלמה זו בשם 'טטרלמת הצירופים הזהים'. במחקר הנדון אני בוחנת את הטטרלמה מסוג הצירופים הזהים ועומדת על תכונותיה. חלק מהתכונות משותפות לטטרלמה הקלאסית, אך חלק מתכונות ייחודיות לסוג זה, ובשל כך יש לראות את הטטרלמה מסוג הצירופים הזהים טיפוס נפרד, הקונה לו מקום משלו. כך למשל אין ערכים חיוביים ושלייליים בסוג זה, כנזכר; באופן ברור תכונת היפוך התכונות, שבשלה מוקדם הערך החיובי לשלילי בטטרלמה הקלאסית, נעדרת מטטרלמת הצירופים הזהים; הדגמים הדומיננטיים בכל סוג של טטרלמה שונים באופן מובהק; ולבסוף – היחס הכמותי של הטטרלמות במשנה לעומת התוספתא שונה מאוד בשני סוגי הטטרלמות.

מקורות

- G. Nador, "Tetralemma in der Mischna der Einfluss Griechischen Logischen Formel auf das Talmudische denken", *Acta Orientalia Hung.* X (1960), pp. 83-89
- מ' (טובול) כהנא, "הטטרלמה והטטרילמה במשנה ובתוספתא (חלק ראשון)", לשוננו עא (תשס"ט), עמ' 287-308; (חלק שני) לשוננו עב (תש"ע), עמ' 37-51
- מ' (טובול) כהנא, "יחס משנה-תוספתא לאור מקבילות טטרלמה וטטרילמה", סידרא (טרם פורסם) גב"ע צרפתי, "שלוש הערות על דברי תנאים", תרביץ לב (תשכ"ג), עמ' 136-137
- גב"ע צרפתי, "ארבעת הבנים שבהגדה של פסח", תרביץ נו (תשמ"ז), עמ' 125-126
- גב"ע צרפתי, "ארבע רשויות שבת", סידרא טז (תש"ס), עמ' 105-110

השימוש בכינוי הדטיבי הקו-אגנטי במשנה ובתוספתא

רבקה שמש, אוניברסיטת בר אילן

המבנה 'פועל + ל + כינוי', כגון במשפט "הילד קם לו", מכיל כינוי החוזר לנושא המשפט ומממש את האיג'נט של ההתרחשות. הכינוי נקרא כינוי דטיבי קו-אגנטי (בעקבות המונח שמתמשת בו הלוי [תשס"ד] והמונח המשמש במאמרה באנגלית [הלוי 2007] – subject (co-referential dative). מבנה זה שכיח בלשון המקרא בעיקר בצורות ציווי בגוף שני (כגון "לך לך" – בראשית יב, א). במחקר לשון חכמים הוצגו דוגמות לתופעה (למשל, אצל אזר [תשנ"ה], עמ' 148–149, כגון: "וישב לו בצידו... והלך לו" – שבת יג, ז), והכינוי הוגדר או כמציין של הנהנה או – על ידי סוקולוף (תשכ"ט), עמ' 270–272, שבדק את הכינוי בבראשית רבה – כמציין אספקט אינגרסיבי (של כניסה למצב או יציאה ממצב) לצד פועלי תנועה. עיסוק נרחב בתופעה מצוי במחקר העברית החדשה (בעיקר במאמר של ברמן [1982], המלמד על התרחבות התופעה בעברית החדשה לעומת הרבדים הקודמים, ובמאמרה של הלוי [תשס"ד ו-2007]).

בהרצאה יתואר השימוש במבנה זה בשני חיבורים מלשון התנאים – המשנה והתוספתא. התיאור יכלול כמה היבטים: צורות הכינוי, ההקשרים של היקריותו והפעלים שהוא מופיע עמם. לכינוי הדטיבי הקו-אגנטי יש 100 היקריות במשנה ו-71 בתוספתא. הוא מופיע רק בצורות הגוף השלישי, בדרך כלל "לו" או "לה". להקשרים שהוא מופיע בהם יש אופי הלכתי, בעיקר בניסוח הלכה ובתיאור טקס (89% מן ההיקריות). מגוון הפעלים שהכינוי מופיע עמם מוגבל למדי: הוא מופיע עם אחד עשר פעלים, רובם פועלי תנועה; רק עם ארבעה מהם הוא מופיע בשני החיבורים, ורק עם שניים מהם הוא שכיח – "הלך" ו"בא" (83%). כדי למצוא מהו תפקיד הכינוי ביחס לפעלים במשנה ובתוספתא והאם יש לו אחת המשמעויות שיוחסו לו במחקר (דהיינו: נהנה, אספקט אינגרסיבי או התמקדות בנושא), נערכה בדיקה של היקריות הכינוי בצד הפעלים השונים. בבדיקה לא נמצא שיש לכינוי תפקיד או משמעות ברורים. כמו כן נערכה השוואה בין כמה כתבי יד של המשנה וכן בין כמה מסורות של התוספתא, ונמצא שיש מעט הבדלים בין עדי נוסח שונים של כל חיבור מבחינת הימצאות הכינוי או היעדרו.

מקורות

אזר, משה, **תחביר לשון המשנה**, ירושלים תשנ"ה

הלוי, רבקה, "שותק לו האדון": תפקודיו של המבנה 'פועל + ל- + כינוי חוזר לנושא' בעברית של

ימינו", **לשונו** 10 (תשס"ד), עמ' 113–143

סוקולוף, מיכאל, "העברית של בראשית רבה לפי כתב-יד ואטיקן 30", **לשונו** לג (תשכ"ט), עמ'

270–279

Berman, Ruth A., "Dative marking of the affectee role: Data from modern Hebrew",

Hebrew Annual Review 6 (1982), pp. 35–59

Halevy, Rivka, "The subject co-referential *l*-pronoun in Hebrew", in: Tali Bar and

Eran Cohen (eds.), **Studies in Semitic and General Linguistics in Honor of**

Gideon Goldenberg, Ugarit-Verlag, Munster 2007